

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca
Facultatea de Litere
Școala doctorală de studii lingvistice și literare

Doctorat științific în domeniul Filologie

Der Kriterion Verlag und die Kriterion-Hefte

Rezumat

Coordonator științific:
prof. univ. dr. András F. Balogh

Doctorandă:
Timea Ferencz

2020

Cuprins

Introducere, ipotezele și obiectivele cercetării

Considerații teoretice

Starea cercetării despre editura Kriterion

Cadrul istoric

Câmpul literar și liberalizarea vieții culturale

Restructurarea editurilor

Restricțiile și libertățile autorilor

Uniunea Scriitorilor

Cenzura și cenzorii

Editura Kriterion

Strategii editoriale

Producția editorială

Măsuri împotriva editurii Kriterion

Redacția germană

Tiraje

Serii și categorii de cărți

Seria „Kriterion-Hefte”

Johann Lippet

William Totok

Werner Söllner

Richard Wagner

Adrian Löw

Herta Müller

Reinhold Schmidt

Horst Samson

Helmuth Frauendorfer

Concluzii

Bibliografie

Lista publicațiilor în limba germană între anii 1970-1989

Cuvinte-cheie: editura Kriterion, câmp literar, capital simbolic, discurs cultural, minoritatea germană din România, protocronism, Kriterion-Hefte

Imboldul inițial de a efectua prezenta cercetare doctorală a fost oferit de o aparent banală copertă de carte: fotografia alb-negru reprezenta o lacrimă care cade într-un angrenaj cu două roți dințate, foarte sugestivă pentru perioada anilor '80 în care volumul de poezii „Hotel California 2” a autorului bănățean de limbă germană Richard Wagner a apărut la editura Kriterion. Prezenta lucrare de doctorat este, așadar, rezultatul încercării de a reliefa conjunctura care a făcut posibilă publicarea unui volum de poezii cu o imagine atât de interpretabilă, respectiv a curiozității de a analiza și de a sistematiza istoria celei mai mari edituri pentru limbile minorităților din perioada comunistă, editura Kriterion. Aceasta a fost înființată la sfârșitul anului 1969 cu sediul la București și o redacție de limbă maghiară la Cluj-Napoca în cadrul procesului de restructurare editorială și a fost singura editură din România care a avut ca obiect explicit de activitate „editarea de lucrări ale autorilor din rîndul naționalităților conlocuitoare”, respectiv „traduceri[le] din alte limbi”.¹ Cu sediul principal la Cluj-Napoca, editura Kriterion există și în zilele noastre, însă, după căderea regimului ceaușist și mai ales după apariția internetului, a înregistrat o producție de carte mai modestă decât înainte de anul 1989.

De-a lungul anilor dintre 1970-1989, Kriterion a devenit nu doar cea mai mare editură de limbă germană din afara spațiului german, ci și cea mai mare editură de limbă maghiară din afara granițelor Ungariei.² Deoarece prezenta lucrare de doctorat se dorește a fi o contribuție la cunoașterea istoriei și literaturii minorității germane din România din prisma acestei edituri și a producției ei de carte germană, cercetarea s-a concentrat în special pe redacția germană și pe perioada de nouăsprezece ani care a precedat schimbarea de regim. Aceasta a fost cea mai prosperă perioadă din istoria editurii, căreia în anul 2015, cu ocazia aniversării a 45 de ani de la înființare, președintele României, Klaus Iohannis, i-a conferit Ordinul Meritul Cultural în grad de Cavaler, categoria F „Promovarea culturii” pentru „contribuția determinantă avută la promovarea culturii și limbilor minorităților naționale, precum și pentru facilitarea interacțiunii acestora cu cultura și limba română, impunând schimbul de idei și acceptarea valorilor celuilalt drept premisă a bunei conviețuirii în cadrul Cetății”.³ Editura Kriterion nu a publicat însă doar

¹ Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 2215/1969 privind unele măsuri de îmbunătățire a activității editoriale, publicată în Buletinul Oficial nr. 139 din 9 decembrie 1969.

² BARTHA, KATALIN ÁGNES: *A Kriterion Kiadó (1970-1989) interjúkban*. Egy kutatás keretei [Editura Kriterion (1970-1989) în interviuri. Cadrul unei cercetări]. *Certamen* 2016, H. III, S. 214.

³ Decretul Președintelui României nr. 605/2015 privind conferirea Ordinului Meritul Cultural în grad de Cavaler, publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 486 din 2 iulie 2015.

în limba maghiară și germană, ci și în sârbocroată, ucraineană și idiș, începând cu anul 1978 în slovacă și rusă, din 1980 în tătară, respectiv din 1981 în limba turcă, contribuind astfel la păstrarea identității culturale a tuturor minorităților din România. Una dintre prioritățile editurii conduse până în anul 1990 de către scriitorul și redactorul Géza Domokos, a fost înlesnirea apropierii culturale dintre români, maghiari și germani, asigurată prin traducerea operelor literare scrise într-una dintre aceste limbi în celelalte două. Astfel, editura Kriterion a facilitat receptarea în special a literaturii române în rândul germanilor și al maghiarilor din România. Istoria acestei instituții de stat, în care valoarea literară prima în fața diferențelor culturale și etnice, rămâne un exemplu admirabil și demn de urmat chiar și după cinci decenii de la înființarea ei.

Similar cu structura prezentei teze de doctorat, obiectivele de cercetare au vizat trei paliere diferite. La nivel macro cercetarea a scos în evidență condițiile politice și istorice care au făcut posibil ca editura Kriterion să devină cea mai semnificativă editură de limbă germană, respectiv cele care au permis adăugarea de noi limbi la oferta lingvistică în contextul intensificării discursului cultural protocronist și a impunerii unor măsuri politice și editoriale extrem de dezavantajoase pentru minorități, care urmăreau omogenizarea lingvistică și culturală a întregii societăți. La nivelul intermediar obiectivul de cercetare l-a reprezentat analiza și sistematizarea istoriei de nouăsprezece ani a editurii Kriterion, acordându-se atenție specială redacției de limbă germană și semnificației acesteia pentru minoritatea germană din România, oglindită atât în programul editorial, cât și în producția de carte. La nivel micro a fost analizat discursul poetic al seriei *Kriterion-Hefte* (Caietele Kriterion), pe de-o parte pentru a vedea dacă se încadrează în discursul cultural promovat de conducerea Partidului Comunist Român, pe de altă parte pentru a identifica poetica discursivă a unei generații de autori de limbă germană din România, a cărei majoritate s-a bucurat de recunoaștere și notorietate literară mai ales după emigrarea din țară. Cel mai elocvent exemplu în acest sens este laureata premiului Nobel pentru literatură, Herta Müller, care, în România, a fost publicată exclusiv la editura Kriterion.

Primul capitol se concentrează, așadar, pe cadrul politic și cultural general din perioada regimului lui Nicolae Ceaușescu, care este analizată folosind instrumentarul teoretic al filozofului și sociologului francez Pierre Bourdieu. Conceptele sale de câmp, adică scena unor competiții cu scopul de a obține poziții de putere, respectiv de capital simbolic, ca o formă de manifestare a puterii, au fost împrumutate pentru a realiza o radiografie a schimbărilor pe plan politic și cultural, care au fost hotărâtoare pentru editura Kriterion.

Acest capitol trece în revistă evoluția politică și culturală a regimului ceaușist începând cu alegerea lui Nicolae Ceaușescu ca prim-secretar al Partidului Comunist Român, la Congresul al IX-lea al PCR din anul 1965 și până la sfârșitul regimului acestuia. Pe scurt și din prisma politicii culturale, regimul comunist a lui Nicolae Ceaușescu se aseamănă cu o pâlnie: în timp ce la începutul regimului se remarcă o relativă liberalizare, care durează aproximativ până în anul 1970, restul perioadei comuniste este caracterizat de o îngustare succesivă și din ce în ce mai pronunțată a libertăților și posibilităților de exprimare. Pe această axă temporală, un moment hotărâtor a fost discursul lui Ceaușescu din august 1968, prin care acesta refuza participarea României la invadarea Cehoslovaciei și care i-a asigurat lui Ceaușescu un capital simbolic imens. Au urmat alte concesii față de literați și minorități, printre care înființarea consiliilor oamenilor muncii de naționalitate germană și maghiară, cu funcție mai degrabă simbolică, înființarea revistei studențești trilingve *Echinox* din Cluj-Napoca, respectiv înființarea editurii Kriterion pentru susținerea literaturilor minorităților. În tot acest timp, Ceaușescu urma o politică de distanțare față de Uniunea Sovietică și deschidere față de Vest, începând, deopotrivă, să-și consolideze puterea, pe care, în lipsa unei legitimări externe din partea URSS, o putea face doar cu ajutorul intelectualilor, care până atunci își putuseră exprima rezistența antisovietică doar prin accentuarea valorilor și istoriei române. Acesta a fost punctul de plecare al unei ideologii care a devenit cunoscută sub denumirea de protocronism și care promova ideea întăietății românești, neinfluențată de progresele din afara țării.

Începând cu anul 1970 valul liberalizării a luat sfârșit. Tezele din iulie 1971, „revoluția culturală” românească, au prevăzut instrumentalizarea culturii, a artei, a științei și a educației în scopul promovării ideologiei de partid. În același timp a început vânzarea cetățenilor de etnie germană și a evreilor, care au putut astfel emigra din România.

Situația s-a înrăutățit odată cu prezentarea, în august 1983, a tezelor de la Mangalia, care stipulau în mod explicit rolul prevăzut de conducerea partidului intelectualilor în crearea societății socialiste „multilateral dezvoltate”.

În anii '80 politicile regimului ceaușist au condus țara la marginea unui colaps economic. În 1984 s-au interzis emisiunile TV în limbă maghiară și germană, care fuseseră introduse în anul 1969, în 1985 posturile regionale în limba germană, sârbocroată și maghiară, iar începând cu anul 1988 au fost permise doar acele prenume, care puteau fi traduse în limba română. Toate aceste măsuri au culminat cu planul de sistematizare al conducerii de partid, adică de urbanizare a țării, prin care se dorea atomizarea comunităților compacte de minorități prin relocări forțate.

În câmpul literar aceste măsuri de ordin politic s-au reflectat în evoluția Uniunii Scriitorilor, respectiv la nivelul politicilor editoriale decise de conducerea partidului. În timp ce prima conferință a Uniunii Scriitorilor de după alegerea lui Ceaușescu, organizată în 1968, a reunit, pentru prima dată, toți scriitorii și poeții din România, care au ales conducerea acestui for prin vot liber și secret, următoarele conferințe demonstrează asaltul conducerii de partid asupra Uniunii, căreia, după anul 1981, nu i-a mai fost permisă organizarea de conferințe până la schimbarea regimului, subminându-i astfel puterea în câmpul literar românesc.

Alți actori esențiali în procesul de creație literară au fost și cenzorii, care la începutul regimului ceaușist erau angajați ai instituției oficiale a cenzurii, numită Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, care se afla în subordinea Consiliului de Miniștri. Aceasta a fost redenumită în anul 1975 în Comitetul pentru Presă și Tipărituri. În perioada în care cenzura a existat în forma sa oficială, instituția cenzurii s-a confruntat cu multiple provocări: în primul rând avea prea puțini angajați, care, în plus, nu aveau nici experiența, nici specializarea suficientă, iar în al doilea rând trebuiau să facă față unui volum de lucru excesiv de mare. La acestea se adăuga și gradul mare de responsabilitate a cenzorilor față de volumele publicate, care a condus la cenzurarea exagerată a manuscriselor și la intervenții nejustificate în textele propuse spre publicare. Cenzorii se temeau mai puțin de măsurile punitive în cazul acestora, decât în cazul apariției unor cărți care încălcau în mod grav ideologia impusă. Eficiența acestei instituții a fost slăbită și de lipsa de coordonare dintre diferitele niveluri la care se exercita cenzura. Astfel, se întâmpla adesea ca într-o lucrare care trecuse deja printr-o etapă de cenzură să fie descoperite greșeli inadmisibile la următorul nivel, fapt care conducea la reluarea întregului proces de la început. Motivul din spatele acestei ineficiențe a fost lipsa desăvârșită a criteriilor clare de cenzurare. Astfel, cenzorii operau în funcție de cele mai recente declarații ale partidului, pe care le interpretau în moduri diferite. În ceea ce-i privește pe cenzori, profilul acestora a devenit mult mai nuanțat în urma cercetării activității lor: la fel ca orice altă categorie de oameni, și printre aceștia se găseau cenzori binevoitori, respectiv cenzori care dădeau dovadă de exces de zel. Cei din prima categorie colaborau cu editurile și ajutau lectorii să publice și volume care, în mod normal, ar fi fost cenzurate cu strictețe. Strategia folosită de lectori în relația lor cu cenzorii a fost cea de negociere, de găsire a unor compromisuri acceptabile de ambele părți. Chiar dacă instituția oficială a cenzurii a fost desființată în anul 1977, acest lucru nu a însemnat dispariția cenzurii. Ea a continuat să existe, fiind exercitată de către edituri, de către lectori și de către autori înșiși. Concomitent cu acest lucru a fost extinsă și rețeaua de colaboratori neoficiali, respectiv informatori ai Securității din cadrul redacțiilor editoriale și din cadrul Uniunii Scriitorilor. Aceștia informau Securitatea cu privire la operele

care urmau să fie publicate și care nu erau conforme din punct de vedere ideologic, astfel încât Securitatea putea să intervină preventiv și să acapareze manuscrisele, de exemplu prin percheziții la domiciliul autorilor. De asemenea, ei încercau să convingă autorii pe cale pașnică să-și modifice manuscrisele, iar, în cazul în care nu reușeau, Securitatea intervenea prin diferite măsuri intimidante. Activitatea autorilor de limbă germană din România a fost îndeaproape monitorizată de Securitate, mai ales în deceniul opt al secolului trecut. Operele propuse spre publicare nu au fost niciodată refuzate, ci apariția lor a fost oprită prin tactica amânării continue. Așa s-a întâmplat și în cazul celui de-al doilea volum al cărții „Istoria germanilor în România de la sfârșitul secolului al XII-lea până în 1848” (*Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens. Ende des 12. Jahrhunderts bis 1848*), care a fost amânat de atât de multe ori, încât nu a mai apărut deloc, respectiv în cazul volumelor ulterioare ale operei „Lexiconul literaturii maghiare din România” (*Romániai magyar irodalmi lexikon*), care au putut să apară doar după schimbarea de regim. Primele volume ale ambelor cărți au fost publicate la editura Kriterion în anul 1979, respectiv în anul 1981.

Capitolul al doilea prezintă activitatea editurii Kriterion la convergența actorilor din câmpul literar, identificați în capitolul precedent. Acest capitol ilustrează rolul hotărâtor jucat de directorul editurii, Géza Domokos, în istoria și evoluția acestei instituții. Perioada studenției petrecută de acesta, împreună cu alți cinci colegi români care i-au devenit prieteni pe viață, la Institutul de Literatură „Maxim Gorki” din Moscova, sub îndrumarea lui Constantin Paustovski, a pus bazele atitudinii sale tolerante și a pasiunii sale pentru literatura de calitate, care i-au caracterizat toată activitatea ulterioară de redactor, respectiv director de editură. Această experiență formativă, respectiv alegerea sa în anul 1969 ca membru supleant în Comitetul Central al PCR i-au conferit, din partea conducerii de partid, un capital simbolic impresionant, pe care Géza Domokos a știut să-l folosească cu măiestrie în slujba literaturilor minoritare din România. Directorul de editura nu s-a bucurat de încredere doar din partea conducerii de partid, ci și din partea colegilor săi de breaslă și din partea autorilor. Astfel, el a fost organizatorul unei prime întâlniri dintre autorii și traducătorii de limbă maghiară și română, care a avut loc la începutul lunii iulie 1981 în Lăzarea, județul Harghita. Obiectivul acestei întâlniri a fost înlesnirea apropierei celor două culturi prin traducerea operelor literare. Evenimentul a intrat și în vizorul Securității, care a considerat această întâlnire ca fiind o încercare de a readuce la viață grupul literar *Helikon*, format la începutul secolului al XX-lea în satul Brâncovenești din județul Mureș. Autorii reuniți în acest grup literar s-au subscris unui ideal numit transilvanism, care milita, printre altele, pentru apropierea dintre cele trei etnii mari din România, cea română, cea maghiară și cea germană. Această întâlnire multietnică a sporit

capitalul simbolic al lui Géza Domokos, care, în urma evenimentului a trebuit să se justifice în fața forurilor superioare. Notorietatea acestuia scăpata de sub controlul conducerii de partid a condus și la inițierea unui control amănunțit desfășurat la sediul editurii în anul 1984, același an în care directorul editurii a fost exclus din Comitetul Central. Motivul invocat pentru nevoia efectuării acestui control a fost faptul că, prin publicațiile sale din domeniul lingvisticii, al etnografiei și al folclorului, programul editorial al *Kriterion*, în ciuda faptului că fusese aprobat de Centrala Cărții, de Consiliul Culturii și Educației Socialiste, respectiv de Comitetul Central, nu se axa pe prezent și pe formarea omului nou, ci își concentra atenția pe trecut. Odată ce vestea acestui control s-a răspândit, au început să apară primele semne de solidaritate nu doar din partea comunității literare maghiare, ci și din partea celei române. Un exemplu elocvent în acest sens a fost articolul publicat de criticul literar Nicolae Manolescu în „România Literară”, în care acesta a luat apărarea editurii. În fața acestor atacuri se conturează și strategia adoptată de toți angajații editurii. Aceștia s-au opus în mod solidar criticilor și nu au fost dispuși să admită presupusele greșeli, fiind înarmați deja cu argumentele pe care le folosiseră în procesul de aprobare a publicațiilor la diferitele niveluri. Faptul că acest control, la care au participat aproximativ o sută de persoane, nu a atras după sine nicio consecință oficială, se datorează capitalului simbolic impresionant al lui Géza Domokos, care a împiedicat conducerea PCR în a face public cazul său și al editurii pentru a evita un scandal. Controlul a reprezentat însă și un exemplu de măsuri represive împotriva editurii, prin care s-a încercat îngreunarea activității ei în slujba minorităților din România. În ciuda acestor măsuri, editura a încercat să se prezinte într-un mod transparent în fața cititorilor săi și să-i atragă pe aceștia de partea ei prin diverse întâlniri cu autorii și angajații editurii, organizate în diferite orașe din Transilvania și în București, respectiv prin publicarea unor buletine editoriale prin care informau publicul cititor cu privire la noile publicații, la vizitele primite în sediul din București, respectiv cu privire la exporturile de carte și la acordurile încheiate cu edituri din străinătate. Aceste buletine au apărut doar între ianuarie 1971 și martie 1974, după care publicarea lor a fost sistată, dar nu pe baza deciziei editurii.

Redacția de limbă germană a fost condusă de Hedwiga (Hedi) Hauser, ea însăși membru al Comitetului Central al PCR. Ea a fost aleasă ca șefă a acestei redacții în perioada în care s-au introdus cote obligatorii de femei, reprezentante ale minorităților și ale mediului artistic, în toate forurile de conducere. Fiind autoare de limbă germană de literatură pentru copii și membru al Uniunii Scriitorilor, Hedi Hauser îndeplinea toate aceste criterii. În afară de limba germană, Hedi Hauser era responsabilă și pentru limbile sârbocroată, ucraineană, slovacă, tătară, turcă și idiș. Tot în acest capitol am analizat și producția de carte germană a editurii între

anii 1970 și 1989. Pentru a putea face acest lucru am întocmit o bază de date care trece în revistă toate operele publicate în limba germană în perioada amintită. Această bază de date a fost creată colectând datele referitoare la publicațiile în limba germană ale editurii, făcute publice în cataloagele anuale ale *Kriterion*, care, în mod unic în România, includeau și tirajul tuturor cărților publicate. Astfel, în cei 19 ani de activitate, la editura *Kriterion* au apărut 585 de cărți în limba germană cu un tiraj total de 1.714.249. Această bază de date a fost folosită și pentru a genera diagrame ilustrative pentru istoria redacției germane, și, implicit, a întregii edituri. Acestea permit împărțirea istoriei editurii în două etape mari, cea dinaintea anului 1980, respectiv cea de după acest an. În primii zece ani de activitate, editura a avut o ofertă de carte variată, organizată în categorii nuanțate:

- 1) literatură contemporană, împărțită în a) proză, b) proză scurtă, c) umor și d) poezie;
- 2) moștenire culturală, care includea seria *Kriterion Bücherei* (Biblioteca *Kriterion*);
- 3) traduceri din literatura română
- 4) traduceri din literatura maghiară din România
- 5) literatură universală
- 6) istorie
- 7) istoria artei, carte funcțională
- 8) folclor și etnografie
- 9) monografii
- 10) literatură pentru tineret, împărțită în a) mica bibliotecă a școlarului, b) ediții școlare *Kriterion* și c) seria *Ferienbuch* (cărți de vacanță)
- 11) literatură pentru copii.

Redacția germană avea, așadar, un program editorial bine pus la punct, care viza satisfacerea nevoilor de lectură a tuturor vârstelor. Începând cu anul 1980 categoriile de cărți au fost comasate, iar producția de carte a scăzut drastic, chiar dacă în listele anuale a lucrărilor propuse spre publicare apăreau mai multe cărți decât ceea ce s-a putut publica efectiv. Această scădere a fost provocată, în parte, de o măsură adoptată de Comitetul Politic Executiv în 27 februarie 1979, conform căreia tirajul cărților în limbile minorităților trebuia să fie adaptat, procentual, la tirajul cărților în limba română. Astfel, proporția cărților în limba maghiară a fost redusă de la 33% la 10%, în limba germană de la 14% la 3%, iar în limbile celorlalte minorități de la 5% la 1% din tirajul cărților în limba română. În plus, au fost introduse modificări și în procedura de aprobare a cărților în limbile minorităților: în timp ce până la două ediții a cărților în limba română aveau nevoie doar de aprobarea Centralei Cărții, aprobarea în cazul celei de-a doua ediții a cărților în alte limbi trebuia solicitată din partea instituției aflate cu o treaptă mai sus de

Centrala Cărții, și anume Consiliul de Miniștri. Într-o scrisoare adresată președintelui Uniunii Scriitorilor, Géza Domokos a evidențiat, pe baza tirajului editurii din anul 1979, consecințele dezastruoase pe care această măsură urma să le aibă asupra editurii Kriterion. Conform calculelor sale, pierderea editurii urma să se ridice la 744,61%. Prin această măsură a fost îngăduit nu doar accesul cititorilor la cărțile în limbile lor materne, ci și posibilitatea de câștig a autorilor în limbile minorităților. Ca urmare a acestei măsuri, doar 233 de cărți au putut fi publicate în anii '80, spre deosebire de cele 352 de opere care au apărut între anii 1970 și 1980. Singurele categorii de cărți care s-au bucurat de publicații anuale și tiraje mari au fost cărțile pentru copii. Acest capitol urmărește repercusiunile politicilor culturale ceaușiste la nivelul editurii și demonstrează cifric faptul că acestea urmăreau suprimarea vieții culturale minoritare.

Capitolul trei reprezintă analiza discursului seriei *Kriterion-Hefte* (caietele Kriterion), o serie de 12 apariții inițiată de Klaus Hensel în anul 1980. Publicarea acestor caiete a fost interzisă în anul 1984. Coperțile extrem de sugestive a opt dintre aceste caiete au fost concepute de fotograful Edmund Höfer, care a colaborat cu editura până în anul 1982. În această serie au fost publicate volumele *Niederungen* (1982) și *Drückender Tango* (1984) de Herta Müller, *biographie. ein muster* (1980) și *so wars im mai so ist es* (1984) de Johann Lippet, *Am Rand einer Hochzeit* (1984) de Helmuth Frauendorfer, *Selbstanzeige* (1982) de Adrian Löw, *Reibfläche* (1982) de Horst Samson, *Normalzustand* (1984) de Reinhold Schmidt, *Eine Entwöhnung* (1980) de Werner Söllner, *die vergesellschaftung der gefühle* (1980) de William Totok, respectiv *Hotel California I* (1980) și *Hotel California II* (1981) de Richard Wagner. În afară de cele două opere ale lui Herta Müller și volumul *Normalzustand* de Reinhold Schmidt, toate celelalte sunt volume de poezii.

Faptul că această serie a putut apărea este cu atât mai surprinzător, cu cât majoritatea autorilor, foști membri ai *Grupului de Acțiune Banat*, respectiv al cercului literar *Adam Müller-Guttenbrunn*, ambele desființate prin intervenția Securității, intraseră deja în vizorul acesteia. Datorită efectului formativ pe care aceste două grupări literare l-au avut asupra membrilor lor, autorii seriei *Kriterion-Hefte* se aseamănă la nivel stilistic și în ceea ce privește tematicile abordate. Practic, discursul seriei se prezintă ca un discurs paralel celui oficial, protocronist. Autorii seriei nu contribuie la „făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate“, ci, din contră, abordează teme sensibile în contextul anilor '80. Viața de familie aparent idilică într-un sat șvăbesc este deconstruită și demitizată, tradițiile comunității germane sunt analizate critic și abandonate, se vorbește deschis despre trecutul nazist al generației anterioare, despre deportările în Bărăgan, despre colectivizare, dar și despre statutul precar al autorilor din România socialistă. Nu sunt omise nici referiri la fenomenele obișnuite ale vieții de zi cu zi,

precum penele de curent, întreruperea furnizării de apă, statul la coadă, frigul din locuințe, penuria de alimente ș.a.m.d. Sentimentul de frică și de deznădejde este însoțitorul majorității caietelor apărute în această serie.

Per ansamblu, volumele sunt caracterizate de o orientare pronunțată spre influențele din străinătate și conțin numeroase referiri nu doar la autori din spațiul german, ci și la filme, respectiv muzică din Occident. Influența lui Bertolt Brecht se resimte puternic în mai multe volume ale acestei serii. Acești ultimi reprezentanți ai generației tinere de autori de limbă germană din România au dorit să creeze o a cincea literatură germană prin analiza critică a realității, bazată pe fragmente ale ei care aduc aminte de instantaneele fotografice.

În baza acestor caracteristici putem afirma că seria *Kriterion-Hefte* nu se încadrează în discursul cultural oficial al erei Ceaușescu. Atitudinea protocronistă sau patriotică lipsesc cu desăvârșire, autorii nu se orientează spre viitor și formarea omului nou, ci spre prezent și spre trecut. Această serie de caiete reprezintă, în același timp, un exemplu elocvent al realizărilor editurii Kriterion de-a lungul activității sale într-o perioadă în care libertatea de expresie a fost stăvilită.

În concluzie, prezenta cercetare doctorală a ilustrat importanța rolului editurii Kriterion ca mediator între culturile spațiului românesc și în special pentru comunitatea germană din România. Considerăm că istoria acestei edituri multilingve este exemplară datorită toleranței și solidarității manifestate și că activitatea colectivului editorial a fost pusă în slujba cauzei literaturii de calitate care șterge barierele lingvistice și etnice existente. În pofida obstacolelor create de măsurile de ordin politic, care nu au făcut posibilă publicarea tuturor cărților prevăzute în planurile editoriale anuale, editura Kriterion și redacția de limbă germană s-au dovedit a fi indispensabile pentru supraviețuirea și îmbogățirea literaturilor minorităților din România socialistă. Prin strategiile adoptate, folosindu-și în mod iscusit capitalul simbolic și recunoscând faptul că singura modalitate de a supraviețui constrângerilor a fost găsirea de compromisuri, Kriterion a devenit aliatul autorilor și al cititorilor și a reușit să publice o varietate impresionantă de cărți, chiar și asemenea opere care, conform discursului cultural oficial, nu ar fi trebuit să apară.

Pentru autorii de limbă germană care în anii '80 au emigrat în Germania, editura Kriterion a reprezentat o platformă de lansare, majoritatea acestora devenind cunoscută și spațiul german. În semn de recunoștință, Herta Müller, Helmuth Frauendorfer, Johann Lippet, Werner Söllner, William Totok, Richard Wagner, respectiv Klaus Hensel, inițiatorul seriei *Kriterion-Hefte*, au primit, în anul 1989, premiul limbii germane din partea Fundației Henning Kaufmann din Germania.